

JANKO KREK

DRAMATIKA CVETKA GOLARJA

(Ob 90-letnici rojstva — Rojen 4. maja 1879 na Gostečem pri Šk. Loki)

Cvetko Golar — sopotnik slovenske moderne — se je seznanil z gledališčem, ko je z Murnom in Petruško zahajal na dijaško stojišče Drame. Kmalu je začel prevajati za intendanta Hubada češke igre in bil celo na avdiciji za igralca. Že takrat so mu tovariši iz Cukrarne dodelili talent za dramatika, zato ni čudno, da je Golarja večkrat obsedla misel, da bi pisal za gledališče. Ko je v osrednjem gledališču ljudska igra privabljala preproste meščane, je Govekar silil Puglja, naj bi po Golarjevem osnutku napisal komedijo Snubači, vendar je ta pobuda padla na nerodovitna tla.¹ Končno pa se je Golarje uklonil Govekarjevi želji in napisal komedijo.

To je bila Vdova Rošlinka (Ljubljana 1925). Snov je povzel iz študentskega počitniškega dogodka v loških hribih.² Dr. Wollman pa pravi, da je predelal motiv iz rokopisne veseloigre Albina Poznika: Listonoša ali ljubezen je slepa. Sicer pa je motiv pozne ženske ljubezni priljubljen literarni motiv že od Evripida dalje. Golar je vsebino razpletel takole: ljubezni željna vdova Rošlinka bi rada ujela za moža mladega kmečkega fanta Janeza, ta pa ljubi njeno hčer Manico. Da bi premamila fanta, uporabi vsa sredstva od zaklinjanja romarja Balantača, do hlinjene bolezn. Po raznih zapletljajih in ugovorih mlada dva končno le prideta skupaj in Rošlinka mora prevarana hočeš nočeš privoliti v poroko. Zgodbo je Golar razpletel v treh dejanjih, ki so dramaturško grajena po običajni shemi. Zasnova (Rošlinka spozna Janeza in sklene »Jaz bom njegova nevesta ali pa nobena«, str. 36), zaplet-vrh (Janez ne gre z Rošlinko na božjo pot, ampak se doma zabava z Manico, Rošlinka hlini bolezen, Janez zbeži.), razplet (snubitev, zasnobijo Manico, Rošlinka nerada privoli v hčerkinu poroko).

Da je pravzaprav tragična figura Rošlinke lahko komično zaživela, ji je avtor pritaknil hlinjeno pobožnost in skrb za moralo svoje naravne nasprotnice Manice. Vse to se močno bije z Rošlinkino erotično strastjo in jo dela smešno. Ker pa je zgodba brez večjih zapletov in bi se osnovno lahko končala že po dveh dejanjih, ji je Golar pritaknil še folklorno posebnost — romarja Balantača in snubca Tomažina in Blažona.

V naslednjem delu — Zapeljivka — v tisku je izšla vsebinsko neizpremenjena pod naslovom: Dekle z rožmarinom (Ljubljana 1931), je Golar razpredel zgodbo o borbi dveh žena za mladega, neizkušenega gospodarja Mirtovega Pavla. Lenka, v mestu propadlo vaško dekle, bi si rada z njim pridobila imetje, medtem ko hoče Jera obdržati še naprej ključ v rokah s tem, da bi fanta poročila z naivno Meto. Ta konflikt se končno tragično zaostri. Jera najame morilca, ki naj bi ubil Lenko, toda po pomoti ubije Pavleta. Igra ima vse do

zadnjega dejanja precej komičnih potez v situaciji in besedilu in bi brez tragičnega konca bila prav tako lahko tudi komedija, tako pa je značilna »ljudska igra« v štirih dejanjih s tragičnim koncem. Problematiko »pokvarjenih deklet« — »zapeljivk« pa je Golar tu podal zelo površno, po okusu tedanje malomeščanske publike. Sociološko je igra zgrešena in je dokaz, da pisatelj gleda v svojih odrskih delih osebe bolj od daleč in jim daje samo tiste lastnosti, ki mu v postavljeni situaciji ustrezajo in ne raziskuje, zakaj so osebe takšne, kakršne je postavil na oder. Ob vsem tem ni čudno, da je kritika³ to delo ostro zavrnila.

Ker v »ljudski igri« ni uspel, se je Golar znova vrnil h komediji in izdal naslednje leto Dve nevesti (Ljubljana 1932). Kot pove že naslov, se tudi v tej komediji vse vrti okoli ženitev. Tokrat iščeta ženine revni bajtarski hčeri Minca in Liza. Novost v tej komediji je domislica, da si revni kmetje izposodijo živino, moko itd. od vaškega mogotca, da bi se ob snubitvi njihov dom zdel bogatejši. Po zapletljajih z nerodnim Močeradnikovim Mihom dobita vaška mogotca Napoljona vsak svojo nevesto. V tej komediji je Golarju zmanjkalo prešernosti iz Vdove Rošlinke in je zato besedilo še bolj natrpal š šegavimi pregovori in reki. Socialni problem, ki ga nakazuje, pa je rešil po tedanji morali s tem, da sta se vaška mogotca »ponizala« in vzela za ženi revni bajtarski hčeri in da je hribovce predstavil publiki kot okorele nerodneže. Vsekakor je delo slabše od Vdove Rošlinke in ni daleč od Zapeljivke. V vsakem nadaljnjem delu prihaja iskanje motiva in skonstruiranost vedno bolj do izraza.

Ples v Trnovem je Golar napisal med vojno leta 1942, bolj po sili kot pa iz ustvarjalne nuje, ker so bila v tem težkem času njegova dela iskana in kot neproblematična za cenzuro so vendarle bodrila s svojim »folklornim nadihom«. Ob spominu na študentska leta je Golar v tem delu Vdovo Rošlinko »preobrnil« na moško stran in popestril s prizori iz malomeščanskega društvenega življenja in dijaško prešernostjo. Vsebina je podobna prejšnjim. Vdovec Češnovar ob zamenjavi ljubavnega pisma, ki je bilo namenjeno njegovemu sinu, erotično zaživi. To hočeta izkoristiti ostareli devici Mica in Mina. Da je zaplet še večji, je Češnovar »zaljubljen« v mlado sinovo dekle Metko. Kommedijo zaključita dve zaroki: Mice in Češnovarja ter njegovega sina Lojzeta in Metke. Za osvežitev je določen kraj dogajanja — Trnovo.

Po vojni je Golar napisal še ljudsko igro Slepe miši, ki jo je kasneje imenoval Dva mlada para. V njej zopet dva mlada para ne moreta skupaj zaradi revščine na eni strani in pohlepa po bogastvu na drugi. Oče Kožuh odloči: »Peregrin dobi mlin, Jerica pa grunt in potem pride Peregrin k nam za gospodarja«, tako bi šla vsa bogatija na kup, toda Jerica ima rada revnega Knezovega Pavleta, Peregrin pa je zaljubljen v Knezovo Špelico. Že v prvem dejanju se ti načrti in razmerja razkrijejo, ostali dve pa zapleta trmoglavost starejših in razpleta prebrisanost mladih. V tem delu je Golar najbolj poglobil prepad med revnimi in bogatimi, v tekst je vpletel veliko ljudskih pregovorov in rekov in nam zato zveni zelo domače, dogajanje pa je z omembo domačih znanih oseb (npr. zdravnik Arko) in krajev (Loka, Gosteče itd.) postavil v okolico Škofje Loke in se tako v svojem zadnjem dramskem delu zopet vrnil v rojstni kraj. Igra ima tudi nekaj komičnih situacij, ki jo poživljajo.

Golar je napisal tudi nekaj priložnostnih enodejank: Njen soprog, Svatba dveh bratov, Take so itd.

Ker se je ob uprizoritvah Golarjevih del razvila zanimiva polemika in kritika, naj omenim najpomembnejše. Prva premiera Vdove Rošlinke je bila

leta 1925 v Mariboru in kmalu zatem v Ljubljani v režiji Frana Lipaha. Do velikega uspeha pred občinstvom je po mnenju kritike in režiserja največ pripomogla odlična igra Polonice Juvanove. Lipah je takrat zapisal v Gledališki list: »Opozoriti hočem... da smo dobili končno v Golarju slovenskega komediografa, ki nam je kar preko noči iz gorenjske pesmi in hentane kmečke ljubezni podal prvo slovensko komedijo...«⁴ Golar je kritikom kar »čez noč« postal slovenski Thoma. Tedanji škof Bonaventura Jeglič pa se je zbal, da bi se »pohujšanje« erotično razvnete babnice, ki vabi fanta v posteljo, ne razneslo po deželi in je zato naprosil tedaj najbolj merodajnega katoliškega kritika Izidorja Cankarja, da je delo ostro zavrnil. Tako se je ob Rošlinki zopet razvnel hud strankarski boj med klerikalci in liberalci za »slovensko krščansko moralno«, v resnici pa je bil to ponovni boj za svobodo umetniškega ustvarjanja, ki so ji klerikalci že vseskozi strigli peruti. Izidor Cankar je med drugim napisal: »...nobene naše drame ne poznam, ki bi bila tako prazen nič, kakorkoli jo človek obrne, brez vsake notranje zgradbe... Dialog opleta dve uri okrog suhotne snovi, kakor da krava z repom maha... Situacijska komika... je komika starejšega Orfeja, bedasta in nespodobna...«⁵ Jutro in ostali liberalni in nacionalistični listi niso štedili z odgovori in se zavzeli za Golarja, ki je postal najbolj igrani avtor sokolskih amaterskih gledaliških družin. Ko je delo, ki je vzbudilo takšen hrup, izšlo v knjižni obliki, ga je stvarno ocenil Josip Vidmar. Vdova Rošlinka se mu ne zdi prava komedija, ker sloni le na trenutni zunanji komiki besed in situacij. Situacijska komika pa nastopa le v določenih trenutkih, besedna pa je preveč skrita v narodna rekla.⁶

Kljub temu pa si je Vdova Rošlinka pridobila do danes širok krog občinstva in veliko popularnost. Naj navedem samo nekaj podatkov. Leta 1927 je bila prvič uprizorjena v ZDA, v Collin Woodu. Antun Dobronić, profesor kompozicije v Zagrebu, jo je leta 1932 uporabil za libreto komične opere. V tem času so jo igrali tudi v Pragi v gledališču Urania, v češčino jo je prevedel Nikola Kadlec, sceno pa je zasnoval Ivan Vavpotič. Ponovno je bila Vdova Rošlinka uprizorjena v ljubljanski Drami leta 1942, po vojni pa so jo igrala mnoga amaterska in poklicna gledališča v Sloveniji, zadnjič (1968) kot spevoigro Šentjakobsko gledališče v Ljubljani. Hinko Nučič, Golarjev najzvestejši prijatelj, je delo zrežiral leta 1951 v Zagrebu. V vlogi Balantača se je leta 1957 tudi poslovil od odrskih desk kot igralec. Istega leta je bila premiera v subotiškem gledališču. Lajčo Lendrai je komedijo presadil v bunjevački govor in ji dal naslov Udovica Maca. Uprizorilo jo je tudi društvo Anton Verovšek v Chicagu.

Z igro Zapeljivka sta se Golar in Gledališka uprava Drame upravičeno zamerila mlajši, napredni generaciji. Skoraj simboličen je nekaj mesecev pred smrtjo postal protest Srečka Kosovela, ki pravi »...Objest sitega, topumnega malomeščanstva, ki ljubi neduhovite dovtipe... in se naslaja nad dacarskimi dvoumnostmi, je rodila Zapeljivko...«⁷ O tedanji umetniški krizi je pisal tudi Ciril Debevc in kritiziral upravo Drame, ki je izbirala drame čim manj resnične in manj aktualne, ki bleste »narodnih tipov« itd.⁸ Ostale kritike priznavajo, da delo ni uspelo, vseh pa jim je še neobjavljena zakladnica narodnega gradiva.

Leta 1932 je bila v ljubljanski Drami premiera Dveh nevest. Delo je kritično premotril že režiser Lipah sam v privatnem pismu Cvetku Golarju. V njem pravi med drugim: »Snov, dikcija in motiv se silno preveč ponavljajo...«⁹ Že samo ta stavek je dokaz, kako prav je imel Miljutin Zarnik, ki se je že ob oceni Rošlinkine zbal za Golarjev nadaljnji razvoj.

Vojna leta so prinesla Golarju rehabilitacijo v gledališču in rodila novo delo Ples v Trnovem, ob katerem je Maša Slavčeva ugotovila, da je »Golar optimist, ki gleda življenje skozi lupo — kupico vina.«¹⁰ Ostali kritiki pa so zapisali, da je v delu preveč komedijske narejenosti in burkastih poudarkov.¹¹ Edino kritiku v Slovenskem narodu je to »ob vseh strašnih udarcih usode napisana prva izvirna burka, ki naj ogreje našo čemernost«.¹²

Slepe miši so pod naslovom Dva mlada para prvič uprizorili leta 1953 na Jesenicah, pozneje je Golar komedijo nekoliko predelal, posebno zadnje dejanje in popravljeno verzijo so leta 1958 zaigrali v Zagrebu člani Slovenskega doma. S to režijo je v Dramskem pozorišču Hinko Nučič proslavil svojo 75-letnico. Po teh dveh uprizoritvah komedija ni bila več igrana nikjer, ostala je v rokopisu in je prvič objavljena v tem letniku Loških razgledov.

O Golarjevi dramatikii po vsem tem lahko ugotovimo naslednje. Vsebinsko je Golar prenesel svojo značilno kmečko tematiko iz pesmi in proze tudi v dramatiko. Tudi tu je ni razširil in poglobil in je tako zapadel v ponavljanje. Dramaturška gradnja ostaja klasična in posnema dela v treh dejanjih z zapletom, vrhom in razpletom. Praznine je pisatelj skušal zamašiti z različnimi dodatnimi zapleti in se tako večkrat občuti skonstruiranost dejanja. Svoja dela je avtor poimenoval zelo različno: »komedija«, »veseloigra«, »ljudska igra« itd. Vendar med njimi ni bistvene vsebinske razlike. Vsa dela bi lahko, razen Zapeljivke, označili kot »ljudske veseloigre«, katerih glavni namen je zabavati gledalce.

Zato Golar v njih tudi ni razkrival napak družbe in ji kazal napak v ogledalu, opozarjal je ponekod na razlike med bogataši in reveži in kritiziral narejeno pobožnjakarstvo in lažno moralo. V Vdovi Rošlinki je še uporabil osnovno zakonitost komičnosti — nenadne eksplozivne sprostitve neke napetosti, ko se Rošlinka »spozablja«. V naslednjih dejanjih pa je te nadomestil s še bujnejšo uporabo dovtipov. Zanje je uporabil predvsem ljudske pregovore in reke (npr.: »Ni vsak mož, ki klobuk nosi«, »Mož se meri od nosu gori«, »Nevestina dota se hitro zmeta«, »Naglica nikjer ni dosti prida« itd.)

Notranje komičnosti, ki je pogojena že v dejanju samem, v Golarjevih veseloigrah ni veliko. Pozna večinoma le komiko situacij in dovtipov, zato tudi ne moremo nobenega njegovega dela uvrstiti med tri večje komične oblike (komedijo dogajanja, karakterno komedijo in komedijo prostora), ampak so le lažji tip igre, ki nima večjih komičnih niti vsebinskih pretenzij.

Pač pa se Golarjeva gledališka dela odlikujejo z lepim, domačim jezikom in zbirko pregovorov. V zgodovinskem razvoju slovenskega gledališča, oziroma slovenske komedije bi Golar dobil mesto nekje za Ogrincem, ob Pavlu Golii, njegove veseloigre naj bi bile pendant Finžgarjevi ljudski igri v zvrsti ljudskega žanra. Ob splošni veliki želji po originalni slovenski komediji so bila prva Golarjeva dela z veseljem in hvaležnostjo sprejeta, veliko pričakovanje pa se je kasneje na žalost razblinilo.

Prav gotovo bo Golarja preživela le Vdova Rošlinka kot njegova najboljša komedija, ki odkriva z jedratim jezikom vsaj košček narejenega licemerstva in je tudi prijetno folklorno obarvana ter bo tako ostala kot lep spomin na »dobre stare čase«. Največji pomen Golarjevih odrskih del pa je v tem, da so nadomestila še slabša tuja dela te vrste v naših poklicnih in amaterskih gledališčih, saj je bil do leta 1948 takoj za Cankarjem najbolj igrani slovenski avtor celo v ljubljanski Drami. Vsekakor pa bo šele časovna odmaknjenost odločala tudi o vrednosti njegovega dramskega ustvarjanja.

O p o m b e :

1. France Koblar: Starejša slovenska drama, Ljubljana 1951, str. 294. — 2. Cvetko Golar: Kje sem prvič videl Rošlinko, Škofjeloški prosvetni list I, str. 59—67. — 3. Srečko Kosovel: Zapeljivka in zapeljivci, Mladina 1925/26, str. 46. — 4. Fran Lipah: Golarjeva Vdova Rošlinka, Gledališki list Drama, Ljubljana 1924/25, št. 10., str. 12 do 13. — 5. Izidor Cankar: Vdova Rošlinka, Slovenec 1925, št. 56. — 6. Josip Vidmar: Cvetko Golar, Vdova Rošlinka, Kritika I., 1925/26, št. 3, str. 37—39. — 7. Ciril Debevc: Cankar in narodno gledališče v Ljubljani, Mladina 1925/26, str. 87—93. — 9. Pismo Frana Lipaha C. Golarju 28. IX. 1931, v korespondenčni zbirki Cvetka Golarja. — 10. Maša Slavčeva: Cvetko Golar: Ples v Trnovem, Jutro 1942, št. 274. — 11. Jutro 1942, št. 276, Slovenec 1942, št. 277. — 12. Slovenski narod 1942, št. 280.

Drugi viri: Veselova zapaščina v NUK, v njej je tudi del Golarjeve korespondence in fotografije. — Osebni razgovori avtorja prispevka s Cvetkom Golarjem v letih 1958 in 1959. — Dr. Frank Wollman: Slovinske drame, Bratislava 1925, itd.

R é s u m é

L'OEUVRE DRAMATIQUE DE CVETKO GOLAR

Cvetko Golar — contemporain du courant «moderne» slovène — est né il y a quatre-vingt-dix ans à Gostče près de Škofja Loka et, à côté de poèmes et d'oeuvres en prose, il a commencé en 1925 à écrire aussi des oeuvres dramatiques, surtout des comédies. La meilleure est sa première comédie La veuve Rošlinka, dans laquelle il découvre dans une langue concise au moins une petite partie de notre hypocrisie et de notre fausse dévotion, et cela même avec un coloris folklorique agréable. Dans ses autres oeuvres — La séductrice, Deux jeunes mariées, Le bal de Trnovo et Colin-maillard, sa dernière oeuvre publiée dans nos «Loški razgledi» — il est tombé passablement dans la répétition. Le comique intérieur, conditionné déjà dans l'action même, n'est pas fréquent dans ces oeuvres; par contre, il utilise le comique des situations et des traits d'esprit (avec les proverbes et sentences locales). Néanmoins, jusqu'en 1948, Golar fut — aussitôt après Cankar — l'auteur slovène le plus joué dans nos théâtres professionnels et amateurs et, surtout à la campagne, il est populaire encore de nos jours. La plus grande signification de ses oeuvres dramatiques réside dans le fait qu'elles ont remplacé des oeuvres étrangères du genre léger encore moins bonnes dans nos théâtres. De toute façon, il restera inscrit dans l'histoire littéraire slovène comme l'auteur qui a écrit la première comédie slovène à succès.